

KORELÁCIA MEDZI TEMPORÁLNYM VÝZNAMOM ANTEPRÉTERITA A TEXTOM V SLOVENČINE

Jana Kesselová

Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove

Ul. 17. novembra 1, Prešov

E-mail: jana.kesselova@unipo.sk

KESSELOVÁ, Jana: Correlation between the temporal meaning of the antepreterite and the text in Slovak. Slovenská reč, 2022, Vol. 87, No. 1, pp. 37 – 60.

Abstract: Research on the relationship between antepreterite (AnteP) and text focuses on the following questions: (a) To what extent is an antepreterite a living form in Slovak? (b) Does antepreterite function as a grapheme with a temporal function or is it a stylistic variant of the preterite (past tense)? (c) How do the functions of antepreterite correlate with the oral/written realization of the text and its stylistic differentiation (scientific/ journalistic style)? The research is carried out on the extensive material of the corresponding sub-corpora of the Slovak National Corpus and the Slovak Spoken Corpus. The results can be summarized as follows: (a) AnteP is a marginal form, its frequency in the written text has significantly decreased since the mid-1990s; in orally realized communication, its speakers are mainly in the 70-90 age range. At the same time, however, it is a living form in some specific functions: in spoken text, as a means of social and personal deixis, it characterizes a person using what he or she has had. In memoir narrative, it signals the experience of spatial, temporal, and generational distance. In the scientific style, the AnteP of communicative verbs dominates. It specifically functions as a means of intertextuality. In the 1st person singular (*as I had told/ako som bol povedal; as I had written/ako som bol napísal*) it refers to a communicative act from the quite recent past. From a temporal identifier, it becomes a pragmatic comment. In the journalistic style, the rate of representation of AnteP is the lowest, but the rate of innovation of its form and function is the highest. Antepreterite is most prominent in journalistic texts as a stylistic variant of preterite and a part of the individual personal style of an author.

Keywords: antepreterite, reminiscence narration, intertextuality, pragmatic commentary, personal style, Slovak

Článok v skratke:

- Štúdia podáva odpoveď na otázku: je antepreteritum v slovenčine ešte živým tvarom?
- Zistenia o antepreterite sú založené na dátach Slovenského hovoreného korpusu a podkorpusoch publicistických a náučných textov.
- Okrem známych temporálnych funkcií antepreteritum plní aj ďalšie funkcie motivované pragmaticky a sociálno-personálnou deixou.
- Najvzácnejšie sa vyskytuje v publicistickom štýle, avšak s tvarovými inováciami a špeciálnymi funkciami (irónia a žartovnosť textu, egocentrizmus tvorcu).
- Funguje skôr ako štylistický variant préterita než samostatná graméma kategórie času v slovenčine.

1. ÚVOD

Štúdiá venovaná stému výročiu narodenia Jozefa Mistříka je inšpirovaná výskumom verbálneho času, na ktorý sa nahliada v komplexných jazykových, textových a kontextových súvislostiach. V rozsahovo nevelkej, zato podnetnej štúdii *Korelácia medzi temporálnym významom slovesa a textom* J. Mistříka (1983, s. 102 – 105) analyzuje, ako sa používatelia slovenčiny vyrovnávajú s rozporom medzi potrebou pomenovať paletu rozličných reálnych a fiktívnych dejov v časových súvislostiach na jednej strane a pomerne obmedzeným repertoárom verbálnych časov v gramatickom systéme slovenčiny na strane druhej. Tento nesúlad sa podľa J. Mistříka (1983, s. 105) rieši tak, že sa „temporálny význam slovesa potenciálne vyjadruje iba v texte alebo v situácii analyticky, s pomocou ďalších lingvistických alebo paralingvistických prostriedkov“.¹ Za kľúčové prostriedky, uplatňujúce sa v slovenčine na spresnenie časových súvislostí a korelujúce s verbálnym časom, autor pokladá najmä:

- a) súčinnosť gramatickej kategórie času a vidu;
- b) adverbálne determinanty;
- c) lexikálnu sémantiku slov, ktorá implikuje časovú sekvenciu dejov, pričom nejde len o verbá (napr. *odchádzali* a *vracali sa*), ale aj substantíva (*otec* a *syn*, *učiteľ* a *žiak*);
- d) paralingvistické prvky, hlavne intonáciu; napríklad tvar verba *ideme* s nociónálnou intonáciou implikuje prítomnosť, kým tvar *ideme* so stimulujúcou intonáciou (prípadne aj gestom) zameranie na budúci dej, *ideme* = *pôjdeme*.

J. Mistřík (1983, s. 104) uzatvára, že výsledkom sú spojenia gramatického tvaru a mimogramatických prostriedkov s funkciou precizovať časové vzťahy v texte. Výsledkom kooperácie sú podľa autora analytické výrazy, ktorých jednou zložkou je gramatický tvar a druhou mimogramatické prostriedky. Ide o súčinnosť verbálneho času s prostriedkami diferencovanej povahy. Okrem toho sa používa označenie analytické tvary,² ktorých „jedným členom je sloveso v gramatickej podobe a druhým členom je rozvíjajúce slovo, ktoré je nositeľom sémy bližšie determinujúcej príslušný slovesný tvar. Determinujúcim slovom býva adverbálne alebo deiktické slovo.“

Aktualizácia temporálneho významu slovesa v texte a spolupôsobenie verbálneho času s ďalšími (ne)gramatickými prostriedkami pri vytváraní výrazovej kvality textu je inšpiratívnou témou, ktorú, na rozdiel od 80. a 90. rokov minulého storočia, možno skúmať na štýlovo diferencovaných korpusových dátach veľkého rozsahu a v kontextových súvislostiach. Tému štúdie špecifikujeme analogicky s citovanou štúdiou J. Mistříka (1983, s. 102 – 105) ako korelácia medzi temporálnym významom antepreterita a štýlovo diferencovaným textom. Pozornosť orientujeme na antepreteritum

¹ V citácii a parafráze textu J. Mistříka ponechávame termíny *lingvistický*, *paralingvistický*, v ostatnom texte preferujeme termíny *lingválny* a *paralingválny*.

² Tento typ spojení by sme už hodnotili nie ako analytický tvar verba, ale ako verbálnu syntagmu.

ako okrajový verbálny čas, ktorému sa venovala (v porovnaní s ostatnými verbálnymi časmi) aj okrajová pozornosť. V citovanej štúdií sa antepreteritum zmieňuje len periférne v súvislosti s jeho tvarovou stránkou. Okrem tvaru typu *bola videla* sa uvažuje o analytickom vyjadrení pomocou préterita a deiktického časového limitátora *predtým* (Mistrík 1983, s. 104).

2. SÚČASNÝ STAV PROBLEMATIKY

Stav výskumu antepreterita³ v slovenčine bol čiastočne zhodnotený v štúdií *Antepreteritum ako výpoveď o existencii, myslení, hovorení a konaní človeka* (Kesselová 2021, s. 91 – 111). Výskum sa zacieloval na odkrytie fragmentu súvislostí medzi použitím antepreterita a sémantikou verb zodpovedajúcou kategóriám z názvu štúdie. V tomto výskume nazeráme na fungovanie antepreterita z perspektívy štýlovo diferencovaných textov a z hľadiska dichotómie ústnosť – písomnosť. Uvedenému aspektu výskumu prispôsobujeme i zhodnotenie stavu poznania.

V starších štúdiách je v centre pozornosti tvarová stránka antepreterita. H. Běličová (1998, s. 83 – 85) sa v porovnávacom výskume morfológie slovanských jazykov v súvislosti s antepreteritom tiež orientuje na tvarovú stránku. Skúma vzťah medzi (ne)prítomnosťou gramatickej morfémy v *l*-ových tvaroch préterita na jednej strane a pestrosťou používaných verbálnych časov na označenie minulých dejov v jazyku na druhej strane. Podľa autorky spravidla platí, že v jazykoch s nulovou gramatickou morfémy v *l*-ových tvaroch préterita (alebo nulovou aspoň v tretej osobe, čo je aj prípad slovenčiny), je préteritum jediný alebo aspoň základný verbálny čas na pomenúvanie dejov pred momentom prehovoru. V takých jazykoch sa môže uplatňovať antepreteritum ako vedľajší verbálny čas. Naopak, explicitne vyjadrenú gramatickú morfému v *l*-ových tvaroch všetkých osôb poznajú v jazykoch, v ktorých je sústava slovesných časov bohatá.

Vzťah medzi antepreteritom a textom sa osobitne neskúma, výnimkou je zmienka o príznaku živosti a archaickosti. Podľa H. Běličovej (1998, s. 84) na rozdiel od češtiny, v ktorej je antepreteritum časom archaickým, je v slovenčine stále živým prostriedkom. Autorka tvrdenie nedokladá argumentačne ani materiálno, záver zrejme odvodzuje z časovo predchádzajúcej štúdie G. Horáka (1993, s. 92 – 93), v ktorej sa živosť antepreterita vysvetľuje špecifickými funkciami, ktoré plní pri vymedzovaní temporálnych relácií: dej uskutočnený pred iným minulým dejom, dávny dej a ukončený dej (a to aj v prípade antepreterita imperfektív).

³ V štúdií používame iba termín antepreteritum, a to s ohľadom na okolnosti historického vývinu tohto tvaru. Pluskvamperfektum je diferencované a predčasnosť/dávna minulosť nie je jeho jedinou funkciou. Máme na mysli výklad R. Krajčoviča (s. 141 – 142), ktorý uvádza, že zo starého (aoristového) pluskvamperfekta sa vyvinul podmieňovací spôsob. Na označenie dávnych dejov, ktoré prebiehali pred inými dejmi, sa vytvorilo nové pluskvamperfektum. Podľa autora je tento tvar známy najmä zo stredoslovenskej oblasti, v spisovnej slovenčine najmä v staršej fáze jej vývinu. Tu sa však spravidla používal iba fakultatívne s cieľom zdôrazniť vzdialenú minulosť deja (ide o tzv. antepreteritum).

Otázku, či je antepreteritum v slovenčine živým jazykovým prostriedkom, v teoretickej reflexii verbálnych časov nachádzame pravidelne, pričom odpoveď na ňu nie je a ani nebola jednoznačná. J. Orlovský (1947, s. 227) na základe dokladového materiálu tvrdí, že antepreteritum sa v spisovnej slovenčine hojne používa najmä v náukovej próze. Na druhej strane J. Horecký v recenzii *Gramatiky jazyka slovenského* (Orlovský – Arany 1947) uvádza, že „predminulý čas v spisovnej slovenčine je iba štylistickým variantom, vyskytujúcim sa len sporadicky u niektorých našich autorov“ (cit. podľa Orlovského 1947, s. 223). To by znamenalo, že antepreteritum neustupuje v súčasnosti, ako opakovane konštatujú analýzy synchronnej dynamiky morfolologickej sústavy spisovnej slovenčiny, ale bolo súčasťou individuálneho autorského štýlu vybraných autorov už aj v polovici minulého storočia.

Naopak, G. Horák (1966, s. 533 – 534) pokladá štylistické funkcie antepreterita za obmedzené, za základnú považuje temporálnu funkciu – vyjadriť predčasnosť. Z hľadiska jeho fungovania v štýlovo diferencovaných textoch sa tvrdí, že „antepreteritum má ešte skromnejšie možnosti druhotného (štylistického) používania ako preteritum. Antepreteritum vyjadruje dávnu (zdôraznenú) minulosť. Táto druhotná funkcia antepreterita sa úzko primkyna k jeho základnej funkcii. Keď totiž antepreteritum vyjadruje dávnominulý dej, aj tu vlastne ide implicitne o predčasnosť, pretože medzi časom príslušného deja a časom prehovoru (referovania o ňom) sa odohral (odohrával) dej, ba často niekoľko iných dejov“ (Horák 1966, s. 533 – 534). Dodajme, že materiálovú bázu výskumov antepreterita v slovenčine predstavovali exemplifikácie z *Prostonárodných slovenských povestí* P. Dobšinského, z próz realistov (Kukučín, Timrava, Tajovský) a ďalších autorov prózy a drámy prvej polovice 20. storočia, tlač je reprezentovaná minimálne.

Osobitný výskum korelácií medzi antepreteritom a štýlovo špecifickým textom predstavuje štúdia G. Horáka (1995, s. 141 – 146). Orientuje sa na antepreteritum v esejach V. Mináča. Konfiguráciu tvarov antepreterita verb dicendi a cogitandi (*bol som + povedal, vyhlásil, vyslovil sa, napísal, zapísal, zauvažoval, zamotal sa*) s tendenciou k opakovaniu možno hodnotiť ako jednu zo štýlových konštánt utvárajúcich individuálny personálny štýl esejí tohto autora. Antepreteritum v esejach V. Mináča funguje v kongruencii s neurčitými identifikátormi času a miesta (*pred pár mesiacmi, kedysi, neviem už kde a kedy, ešte celkom nedávno, kedysi za vojnového Slovenského štátu, v tom dávnom čase, vtedy už za nebohého času*). Z exemplifikácií vyplýva,⁴ že antepreteritum funguje v komplexných vzťahoch s inými prostriedkami neurčitosti, najčastejšie s neurčitými zámenami, pri ktorých sa neurčitosť intenzifikuje postfixom *–si* (*ktosi, kedysi, kdesi, ktorísi, akýsi, čosi*) a lexikálnymi prostriedkami navodzujúcimi presne nedefinovatelnú predstavu priestoru a času (*zväčša, no nie vždy; dávneho času; ešte celkom nedávno* + antepreteritum). Antepreteritum v skúmaných esejach

⁴ Komentár autorky k exemplifikáciám antepreterita v esejach V. Mináča uvedených v štúdiu G. Horáka (1995, s. 141 – 146).

participuje na takej komplexnej výrazovej kvalite textu, akou je neurčitosť. Spojenie antepreterita s výrazmi neurčitosti možno vysvetliť kognitívno-mentálnym stavom produktora textu, ktorý sa rozpamätáva a uvedomuje si fragmentárnosť alebo nepresnosť minulej vlastnej spomienky alebo cudzej (reprodukovanej) reči. Neistota v spomínaní je prežívaným psychologickým stavom a kumulácia jazykových prostriedkov neurčitosti prirodzenou konzekvenciou. Na druhej strane, ak časovo-priestorové okolnosti udalosti predstavujú neurčité pozadie, viac vyniká figúra, ktorou je v prípade verb dicendi a cogitandi výpovedný obsah verbami uvedený.

J. Hoffmannová (2017) uvádza, že neurčitosť je možné vzťahovať jednak ku konceptu vágnosti a rozlišovať vágnosť sémantickú, pragmatickú, ontologickú, gnozeologickú a vágnosť späť s extenziou a intenziou; jednak k vlastnostiam jazyka (jazykových výrazov), k reči (textu, komunikácie) a k vedeckému metajazyku. V širšom chápaní sa neurčitosť vzťahuje i ku konceptu istotnej modality. K uvádzaným lexikálnym a gramatickým prostriedkom vyjadrovania neistoty o platnosti výpovedného obsahu (modálne slovesá, epistemické častice typu *asi, možno, hádam*, slovesné tvary futúra, kondicionálu, neurčité zámená s komponentom *-si, -koľvek*) možno podľa našich pozorovaní priradiť i tvary antepreterita.

Z novších štúdií venovaných štýlovej distribúcii antepreterita treba uviesť výskum na korpusovom základe J. Staškovej (2011, s. 165 – 173). Zo subkorpusu prim-2.1-vyv (2006) s rozsahom 55 miliónov tokenov vyexcerpovala 134 dokladov na použitie antepreterita v umeleckých, odborných a publicistických textoch. Korpusová sonda ukázala, že antepreteritum je v slovenčine preferenčne späté s umeleckým textom, menej sa uplatňuje v náučnom a najmenej v publicistickom štýle. Dáta vyváženého korpusu preukazujú nasledujúci pomer v distribúcii antepreterita: 65 % umelecký štýl – 28 % náučný štýl – 7 % publicistický štýl. Autorka súčasne zisťuje, že štýlová distribúcia sa prelína s kritériom originál – preklad textu v tom zmysle, že antepreteritum má vyššie zastúpenie v prekladových textoch umeleckého a odborného štýlu na rozdiel od pôvodných domácich textov. Vyššiu mieru zastúpenia antepreterita autorka vysvetľuje tak, že je „zaujímavým štylistickým prostriedkom, ktorý môže svojim použitím oživiť umelecký text, respektíve umožní autorovi odborného textu exaktnejšie a výstižnejšie vyjadrenie“ (Stašková 2011, s. 165). Zistenie J. Staškovej korešponduje so stručnou zmienkou L. Dvonča (1984, s. 148), ktorý antepreteritum vymedzuje ako tvar používaný prevažne v hovorovom a umeleckom štýle, uplatňuje sa však aj v náučnom štýle.

Súčinnosť verbálneho času s prostriedkami diferencovanej povahy, na ktorú upozorňuje J. Mítrík v už citovanej štúdií (1983, s. 102 – 105), patrí k aktuálnym témam aj s časovým odstupom niekoľkých desaťročí. Spolupôsobenie viacerých kategórií, ktoré tvoria komplex časových sém, je predmetom výskumu M. Sokolovej a P. Žigu (Žigo 2014, s. 64 – 72; Sokolová – Žigo 2014). P. Žigo (2014, s. 64) pokladá konkrétny slovesný tvar za superpozíciu všetkých možností, ktoré je sloveso z hľadiska kategoriál-

nych významov schopné vyjadriť. S odkazom na teóriu B. Tošoviča uvažuje o výsledku spolupôsobenia a aktualizácie časových, modálnych a rezultatívnych sém v komunikácii, akoby šlo o novú kategóriu, tzv. slovesný kategoriál. Relácia medzi dobou komunikačného aktu a dobou realizácie deja (ktorá v prípade antepreterita vystupuje do popredia obzvlášť výrazne – dopln. autorka) sa v uvedenej štúdii vzťahuje k topologickým vlastnostiam usporiadanosť, jednosmernosť, spojitosť, jednorozmernosť a nekonečnosť. S ohľadom na povahu jazykového času sa systém vlastností koriguje a dopĺňa na systém vlastností, ktoré sú dištingtívnymi prvkami topológie deja: usporiadanosť, spojitosť, temporálna ohraničenosť, aspektuálna ohraničenosť a rezultatívnosť. Antepreteritum imperfektív pri vidových dvojiciach (napr. *bol som spomínal*) autor vymedzuje prítomnosťou vlastností usporiadanosť, spojitosť, temporálna ohraničenosť s obmedzením v perspektíve, t. j. v budúcnosti. Neprítomné sú vlastnosti aspektuálna ohraničenosť a rezultatívnosť. Pluskvamperfektum⁵ perfektív pri vidových dvojiciach (napr. *bol som spomenul*) je dané nielen prítomnosťou vlastností usporiadanosť, spojitosť, temporálna ohraničenosť s obmedzením v budúcnosti, ale aj prítomnosťou vlastností aspektuálna ohraničenosť a rezultatívnosť (Žigo 2014, s. 69). Pluskvamperfektum perfektív tantum sa vymedzuje rovnako prítomnosťou všetkých vlastností, t. j. usporiadanosť, spojitosť, temporálna ohraničenosť (bez obmedzenosti tejto vlastnosti v minulosti alebo v perspektíve), aspektuálna ohraničenosť a rezultatívnosť (Žigo 2014, s. 68).

3. CIEĽ VÝSKUMU A VÝSKUMNÉ OTÁZKY

Cieľom výskumu je verifikovať a rozšíriť poznanie o fungovaní antepreterita v slovenčine na rozsiahlom materiáli korpusových dát. Výskum je orientovaný jednak na sporné otázky načrtnuté v predchádzajúcej časti, jednak na spolupôsobenie medzi sémantickými triedami verb, ktoré sa v antepreterite používajú preferenčne, temporálnou sémantikou antepreterita a textom rôznych vlastností. Všeobecne vymedzený cieľ sa špecifikuje do výskumných otázok:

- a) Do akej miery je antepreteritum v slovenčine živým tvarom?
- b) Aká je korelácia medzi funkciami a sémantikou antepreterita na jednej strane a textom diferencovaným na báze protikladu ústnosť – písomnosť a náučný – publicistický štýl?
- c) Funguje antepreteritum ako samostatná graméma s temporálnou funkciou alebo je skôr príznakovým variantom jednej z nich (preterita)?

4. VÝSKUMNÁ METÓDA

Výskum sa realizuje pomocou dát *Slovenského národného korpusu*. Na výskum fungovania antepreterita v štýlovo a realizačne diferencovaných textoch sa využíva:

⁵ V rámci tabuľky dištingtívnych príznakov sa používajú termíny antepreteritum/pluskvamperfektum (Žigo 2014, s. 69).

- a) vyvážený podkorpus prim-9.0-public-vyv (355 miliónov slov s rovnakým zastúpením publicistických, umeleckých a odborných textov);
- b) podkorpus publicistických (informatívnych) textov prim-9.0-public-inf (cca 920 miliónov slov);
- c) podkorpus vedeckých, odborných a populárno-náučných textov prim-9.0-public-prf (117 miliónov slov);
- d) *Slovenský hovorený korpus s-hovor-6.0* (transkripty viac ako 714 hodín zvukových záznamov s rozsahom 5,5 milióna slov, obsahujúce prehovory a ich prepisy v štandardnej slovenčine z celého územia Slovenska).⁶

Pri konštruovaní vyhľadávacieho vzorca vychádzame z gramatického tvaru antepreterita: préteritum verba *byť* vo funkcii gramatickej morfémy + *l*-ový tvar verba (*bol som urobil, bol si urobil...*). Antepreteritum má aj samotné verbum *byť* (*bol som býval, bol si býval...*). Z tvaru antepreterita je derivovaný vyhľadávací vzorec s limitom na vyhľadávanie v rámci vety a s ďalšími obmedzeniami, ktoré minimalizujú počet nežiaducich výsledkov a ktoré sa spresňovali empiricky na základe pozorovania získaných konkordancií. Výsledkom vyhľadávania je antepreteritum s kontaktnou pozíciou *l*-ových súčastí antepreterita (*bol zistil*), dištančnej pozícii (*bol jedného dňa zistil*) sme sa venovali samostatne (porov. Kesselová 2021, s. 91 – 111).

V zhode s očakávaním vyhľadávanie postupnosti *l*-ových tvarov zahŕňa aj tvary kondicionálu. Preto je ďalším krokom na tvorbu výskumnej vzorky negatívne filtrovanie tvarov s kondicionálovou morfémy *by* a konjunkciami *keby, ak by, aby, žeby, s'aby, akoby, kiež by, bárs by* pomocou negatívneho filtra [word=“*.by“] a [word=“By“]. Tretím krokom je manuálne odstránenie nežiaducich výsledkov, v ktorých zakončenie na *-l* nereprezentuje *l*-ový tvar verba, napr. *bol omyl, bol šibal, bolo skvelo, bol Hrabal, bol Rafal, bol Nezval, bol Kryl, bol Nedbal, bola zúfala* (namiesto *bola zúfalá*), *bolo slúžilo* v kontexte *Pri prehliadke nás zaujal ešte jeden predmet. „To je takzvané bolo na kravatu,“ vysvetľuje Patrik, „bolo slúžilo ako doplnok ku kravátam vo westernových časoch...“* a pod.⁷

5. VÝSLEDKY VÝSKUMU

5.1. ANTEPRÉTERITUM V ÚSTNE REALIZOVANOM PREHOVORE

Doterajšie štúdie sa orientovali na výskum antepreterita v písaných textoch, z čoho prirodzene plynie otázka, do akej miery sa antepreteritum komunikačne realizuje pri hovorení, resp. aké funkcie v hovorenej komunikácii plní. Procedúrami

⁶ Podľa opisu korpusu dostupného na <https://korpus.sk/structure1.html>.

⁷ Inverznému/neinverznému slovosledu (*som bol povedal : bol som povedal*) a kontaktnej/dištančnej pozícii *l*-ových tvarov antepreterita (*po skončení kariéry sa bol venoval humanitárnej činnosti : bol sa po skončení kariéry venoval humanitárnej činnosti*) bola venovaná osobitná štúdia (Kesselová 2021, s. 91 – 111).

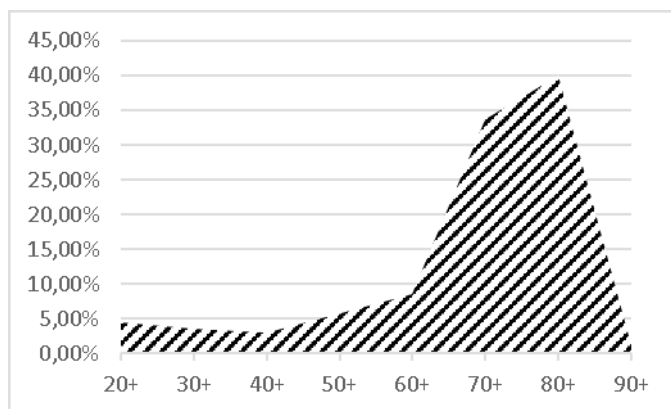
opísanými v časti Výskumná metóda sme z aktuálnej verzie *Slovenského hovoreného korpusu s-hovor-6.0* s rozsahom 5,5 milióna slov vyexcerpovali 398 tvarov antepreterita. Po manuálnom posúdení jednotlivých konkordancií v kontexte výskumnú vzorku tvorí 322 tvarov antepreterita. Nežiaduce výskyty sú dôsledkom vlastností ústneho prehovoru, keď sa *l*-ové tvary verb dostali do kontaktnej pozície pri rektifikáciách výpovede, hľadani vhodného výrazu, vo vyplnenej hezitanej pauze, opakovaní slov alebo v syntakticky defektných výpovediach, a teda nepredstavujú antepreteritum (*Tak on bol bol videl som, že ho mu to veľmi sa mu nepáči [...]*). V subkorpusu s-hovor-6.0 je približne 1 mil. 140 tisíc tvarov verb, pričom do tvaru antepreterita vstupujú 0,03 % z nich.

Spôsob použitia antepreterita úzko súvisí s vekom hovoriaceho. V prehovoroch starších komunikantov (podľa korpusových dát 70 až 90-ročných) funguje typicky v spomienkach na prežitú udalosť ako prostriedok časového odstupu medzi momentom, v ktorom sa hovorí, a časom udalosti, o ktorej sa hovorí. Označujeme ho ako spomienkové antepreteritum (1). V prehovoroch mladých ľudí (podľa korpusových dát 20 až 30-ročných) sa antepreteritum objavuje pri prežívaní priestorovej dištancie medzi miestom, v ktorom sa hovorí, a priestorom, o ktorom sa hovorí. Vymedzujeme ho ako priestorové antepreteritum (2). A napokon, v prehovoroch mladších aj starších komunikantov registrujeme tzv. generačné antepreteritum (3, 4). Súvisí s referovaním na subjekt patriaci k odlišnej generácii než reprezentuje samotný hovoriaci. Jazykové dáta vypovedajú o tom, že antepreteritum sa objavuje skôr pri referovaní na človeka patriaceho do vzdialenejšej, nie bezprostredne nasledujúcej alebo predchádzajúcej generácie. Predpokladáme, že motívom pre použitie antepreterita je prežívanie sociálnej dištancie. Od spomienkového antepreterita sa líši tým, že sa netýka autoreferencie (3) a aktualizuje sa aj vo výpovedi o nedávnej udalosti, avšak vzťahnutej na subjekt generačne vzdialený hovoriacemu (4). Spôsob použitia antepreterita v kontexte situácie, témy, veku hovoriaceho a ústneho modu komunikácie implikuje dva závery: (a) používanie antepreterita môže byť motivované prežívaním určitej formy dištancie (temporálnej, ale aj priestorovej a sociálnej/generačnej)⁸; (b) jazykový a situačný kontext výpovedí je natoľko spoľahlivým vodidlom na porozumenie temporálnych vzťahov, že by na ich jednoznačnú identifikáciu stačilo aj preteritum.

⁸ Tento dôkaz o vzťahu medzi prežívaním dištancie a používaním jazyka nie je jediný. Autorkin skorší výskum ranej ontogenézy reči ukazuje, že prežívanie istej podoby dištancie má vplyv na používanie jazykových prostriedkov, ktorými dieťa referuje samo na seba. V čase, keď dieťa už spoľahlivo v autoreferencii používa „dospelé“ prostriedky (1. osobu singuláru a zámeno *ja*), sú situácie perseverácie k 3. osobe. Analýza kontextov individuálnych prípadových štúdií ukazuje, že sa tak deje pri časovej dištancii (dieťa odkazuje na seba v informácii o udalosti, ktorá sa stala dávnejšie, nie tu a teraz) a pri znakovej dištancii (dieťa referuje na seba na fotografii alebo na videozázname, ktoré majú funkciu obrazového znaku). Dáta o vplyve prežívanej dištancie na spôsob používania jazyka deťmi boli zaznamenané aj v zahraničnej literatúre (Kesselová 2019, s. 569).

- (1) *Áno, však bola mala tam ambulanciu a na tom špirituse mi uvarila čaj a dala mi chleba na platničke [...] prvýkrát som v živote bola mala opekaný chlieb* (84-ročná žena)
- (2) *[...] keď bol človek unavený a bol mal zrazu pocit, že sa to tam naňho zvalilo a nemôže dýchať. Tak. Áno. Chcem ísť domov.* (hovoriaci 30+ po návrate z misie v Mozambiku)
- (3) *A maľoval a fotil a bol mal prvý fotoaparát v dedine a potom koloroval fotky počas vojny* (hovoriaci 20+ o pradedovi)
- (4) *[...] mladšej sestry syn, ten má dvadsaťtri rokov, včera bol mal narodeniny.* (hovoriaca 70+ o 23-ročnom synovcovi)

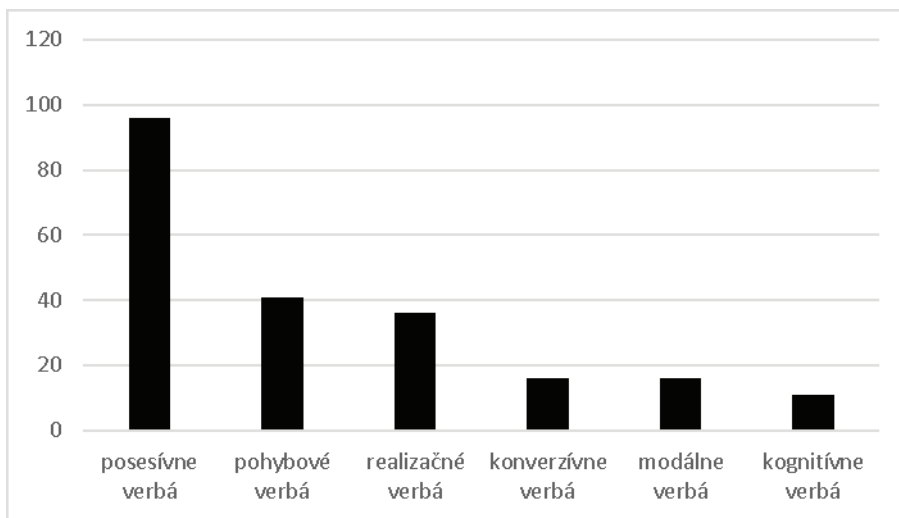
Vekovú štruktúru hovoriacich, ktorí používajú antepreteritum, z výskumnej vzorky korpusu s-hovor-6.0 znázorňuje graf 1. Z percentuálneho podielu vekových kategórií na počte tvarov antepreterita vyplýva dominancia hovoriacich v rozpätí 70 – 90 rokov, minimálne sa vyskytuje v prehovoroch tridsiatnikov až štyridsiatnikov. Oproti nim jemný nárast pozorujeme v generácii dvadsiatnikov prevažne s vysokoškolským vzdelaním.

Graf 1 Percentuálny podiel vekových skupín hovoriacich na produkcii tvarov antepreterita
Zdroj dát: Slovenský hovorený korpus, verzia s-hovor-6.0

Verbá, ktoré sa v ústnych prehovoroch realizujú v antepreterite preferenčne, patria do niektorej zo šiestich sémantických tried: posesívne verbá (*bol mal*), pohybové (*bol išiel, bol prišiel, bol odišiel*), realizačné (*bol robil, bol pracoval, bol býval, bol začal, bol učil*), konverzíva (*bol dal, bol dostal*), modálne verbá (*bol mohol, bol musel*) a kognitívne verbá (*bol vedel, bol študoval*⁹). Najfrekventovanejšie sémantické triedy verb v antepreterite v ústne realizovaných komunikátoch zachytáva graf 2.

⁹ Vo výbere exemplifikácií sme sa obmedzili na tie verbá, ktoré majú v subkorpuse s-hovor-6.0 $F \geq 4$.

Graf 2 Najfrekventovanejšie sémantické triedy verb v antepreterite v ústne realizovaných komunikátoch s kontaktnou pozíciou *l*-ových komponentov
Zdroj dát: *Slovenský hovorený korpus*, verzia s-hovor-6.0

Dominantou verbálnych lexém v ústne realizovaných prehovoroch je posesívum *mat'*. Typickým tvarom je referencia na neúčastníka komunikácie v 3. osobe sg. a pl., menej sa verbum aktualizuje v autoreferencii (1. osoba sg. a pl.) a vôbec neregistrujeme 2. osobu. Absencia verbálnej osoby referujúcej na adresáta je kompatibilná s temporálnou sémantikou antepreterita. Potenciálne je použiteľná, avšak predpokladá, že hovoriaci svojho komunikačného partnera dlhodobo pozná a spoločný skúsenostný kontext s adresátom mu dovoľuje aktualizovať niektorý aspekt z jeho dávnej minulosti (*bol si mal, boli ste mali...*).

Antepreteritum posesíva *mat'* sa síce sémanticky konkretizuje aj v materiálnom zmysle vlastníctva veci (*bol mal + prvý fotoaparát, auto, role, uniformu, dielňu, ambulanciu, pláštenky, šaty, nohavice, v deke niečo zabalené*), ale častejšie ide o vlastníctvo substancie abstraktnej povahy. V kolokačnej paradigme antepreterita verba *mat'* sú hlavne pomenovania toho, čo človek získal:

- a) ako výsledok svojej aktivity, obyčajne po predchádzajúcom úsilí a konaní (*bol mal + vzdelanie, úroveň, titul, funkciu, teplé miesto, postavenie, remeslo, maturitu, vysokú školu*), v kontexte pomenovaní s pozitívnou aj negatívnou konotáciou (*bol mal dobré hodnotenie; bol mal vraždy za sebou, bol mal trest*) (5a);
- b) ako svoje inherentné kvality, súčasť emočnej, vôľovej, kognitívnej, zdravotnej, psycho-fyzickej výbavy alebo momentálneho stavu (*bol mal + inteligenciu, snahu, ambíciu, víziu, pamäť, pocit, smútok, chorobu, vek/narodeniny, vypité*) (5b);

- c) ako sociálnu reláciu (*bol mal + dve dievčatá, dvoch galganov, rodinu, Maďarku za ženu, priateľov, kamarátov, zástupcu, triedu, kontakty, zázemie, stretnutie*) (5c);
- d) ako svoju úlohu, poslanie, zodpovednosť (*bol mal + povinnosť, na starosti, starosť s niekým/niečím/o niečo*) (5d).

- (5a) *Zlikvidovali otca, ktorý bol mal vlastne svoju murársku murárske remeslo a pomocníkov.* (muž 80+ o prenasledovaní otca v čase totality)
- (5b) *[...] otec sa narodil v roku 1888 a mama 1894, ale napriek tomu, že mali len štyri ľudové, boli mali prirodzenú inteligenciu.* (70+ muž)
- (5c) *Lebo ten ten riaditeľ [...] ten bol bol mal Maďarku za ženu.* (87-ročný muž o zakladaní maďarských tried)
- (5d) *On tam bol mal na starosti, ako sa povie, on spravil tú medzi najväčšie bibliotéky, čo existujú v Taliansku.* (85-ročný muž)

Antepreteritum posesíva *mat'* v ústne realizovaných prehovoroch funguje ako prostriedok na identifikáciu človeka v dávnejšej minulosti, a to v súradniciach toho, čo vlastnil. Je pochopiteľné, že identifikácia človeka menom, na ktorého si hovoriaci z dávnej minulosti spomína, by pre aktuálneho adresáta prehovoru bola referenčne neuspokojivá, nedostatočná alebo nerelevantná. Z hľadiska hovoriaceho môže byť s odstupom času aj nemožná. Antepreteritum posesíva *mat'* v objektových syntagmách preto možno hodnotiť ako prostriedok personálnej a sociálnej deixy:¹⁰ prostredníctvom verbálnej osoby sa odliší účastník od neúčastníka komunikačného aktu (personálna deixa) a prostredníctvom kontextového začlenenia antepreterita sa špecifikuje sociálny status, roly a vzťahy človeka (sociálna deixa). Cez antepreteritum sa súčasne odkrývajú salientné body identifikácie a hodnotenia človeka (5a – 5d), ktoré sa zachovali v dlhodobej pamäti hovoriaceho a ktoré dokáže aktualizovať aj s temporálnym odstupom.

Kým antepreteritum verba *mat'* sa komunikačne realizuje skôr v 3. osobe ako prostriedok na identifikáciu neúčastníka/-ov komunikácie, v 1. osobe sg. ako prostriedok autoreferencie v spomienkach na vlastnú minulosť hovoriaceho funguje viac konverzné verbum *dostat'*. Verba *mat'* a *dostat'* sú funkčne komplementárne z hľadiska preferovanej verbálnej osoby aj sémantiky (*dostat'* = prijať niečo dávané, poskytované, posielané a pod.; stať sa (dočasným) vlastníkom niečoho, obyč. bez vlastného pričinenia, SSSJ 2006). Hoci frekvencia verba *dostat'* v antepreterite je výrazne

¹⁰ Vychádzajúc z chápania M. Hirschovej (2006), personálna deixa predovšetkým vzťahuje výpoveď k partnerom komunikácie, resp. odlišuje účastníkov a neúčastníkov komunikačnej udalosti (s. 61), pod sociálnou deixou sa rozumie referovanie na osoby špecificky podmienené sociálnymi rolami komunikantov. Sociálna deixa zahŕňa rovinu identifikačnú aj postojovo-hodnotiacu (s. 68).

nižšia, v jeho kolokačnej paradigme pozorujeme sčasti rovnaké kľúčové body identifikácie a hodnotenia človeka, ktoré sú najčastejšie aj pri verbe *mať*. Ide o pomenovania nehmotných entít, ktoré človek získal:

- a) ako prejav úcty, vážnosti, uznania, ocenenia za zásluhy (*som bol dostal + titul, dekrét, miesto, zamestnanie, vyznamenanie, odmenu, tri dni voľna*), a to s pozitívnym aj negatívnym efektom (6a,b);
- b) ako svoje inherentné kvality, ako súčasť psycho-fyzickej výbavy (6c).

(6a) *A som nakoniec v päťdesiatom treťom sa dostal som bol dostal ten ti titul inžiniera.*

(6b) [...] *som bol dostal dekrét, že som vojensky a politicky nespoľahlivý.*

(6c) [...] *ja som pri bola dostala popôrodnú depresiu veľikú, tak musela som zmeniť bývanie.*

Verbá patriace do širšieho jadra verb v antepreterite v ústnych prehovoroch (graf 2) sú komponenty spomienkovej narácie, orientovanej na osobné udalosti alebo historicky významné udalosti, ktoré prenikajú do osobného prežívania ako makrosvet do individuálnych mikrosvetov jednotlivcov. Ide o antepreteritum verb vypovedajúcich o binárnych súradniciach ľudského života: a) aktivita (pohybová, pracovná, kognitívna) verzus statika (usídlenie sa) (7a, b); b) možnosti verzus limity ľudského konania (8a, b). Prvú opozíciu reprezentujú pohybové, realizačné a kognitívne verbá, druhú modálne verbá *môcť* a *musieť*.¹¹

(7a) *Tak prišiel rok šesťdesiaty i šesťdesiaty ôsmy, voľnosť som mal teda okolo prvého mája, bol prišiel som do Bardejova.*

(7b) *A on okrem toho, že bol advokát a bol Maďar, bol býval v Budapešti [...]*

(8a) [...] *hej a tak sa hovorilo, že bol mohol byť biskupom no no ale zavreli ho.*

(8b) [...] *v štyridsiatom štvrtom bolo to v septembri už v septembri v druhej polovici boli museli sme, keď sme chceli niekde cestovať, ísť na nemecké SD.*

5.2. ANTEPRÉTERITUM V TEXTOCH NÁUČNÉHO ŠTÝLU

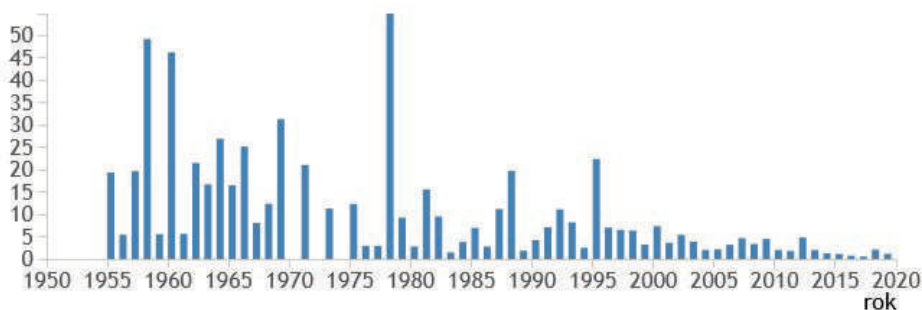
Z podkorpusu vedeckých, odborných a populárno-náučných textov prim-9.0-public-prf s rozsahom približne 117 miliónov slov sme procedúrou opísanou v čas-

¹¹ Verbum *musieť* v antepreterite registrujeme aj ako prostriedok epistemickej modálnosti. Vysoká pravdepodobnosť, ktorej nositeľom je verbum *musieť*, sa kríži s výrazmi neistoty, približnosti, váhania, čo je jazykovým reflexom formulačného úsilia počas produkcie ústnej reči orientovanej na vybavovanie udalostí z dávnej minulosti. Rozpamätúvanie je prirodzene späté s rozpakmi, pochybnosťami až bezradnosťou, čo vedie k zvýšenej miere výskytu výrazov istotnej modality:

a) *bol v esenbáckej uniforme, ale asi bol musel byť asi eštebák alebo také dačo*

b) *tam bolo muselo byť dákych štyridsať alebo tridsať napchatých.*

ti 4 vyexcerpovali 623 tvarov antepreterita s kontaktnou pozíciou *l*-ových komponentov. Po manuálnej selekcii nežiaducich konkordancií je ich 580. Počet chybných výskytov je v písaných textoch so starostlivou štylizáciou nižší ako v ústne realizovaných prehovorov. Dôvodom je kondicionál s komponentmi mimo hraníc nastaveného negatívneho filtra, identické výpovede citované v rôznych zdrojoch a rôzne typy výrazov zakončených na *-l* nepatriace do kategórie *l*-ových tvarov verba.¹² V podkorpuse prim-9.0-public-prf je 14 mil. 815 tisíc tvarov verb, pričom do konštrukcie antepreterita vstupujú v 0,004 % prípadov. Graf 3 zachytávajúci frekvenčnú distribúciu antepreterita v náučnom štýle v rokoch 1955 až 2020 ukazuje, že trend poklesu skúmaného tvaru je zvyraznený najmä od druhej polovice 90. rokov minulého storočia.

Graf 3 Frekvenčná distribúcia antepreterita v rokoch 1955 – 2020 prepočítaná podľa i. p. m¹³

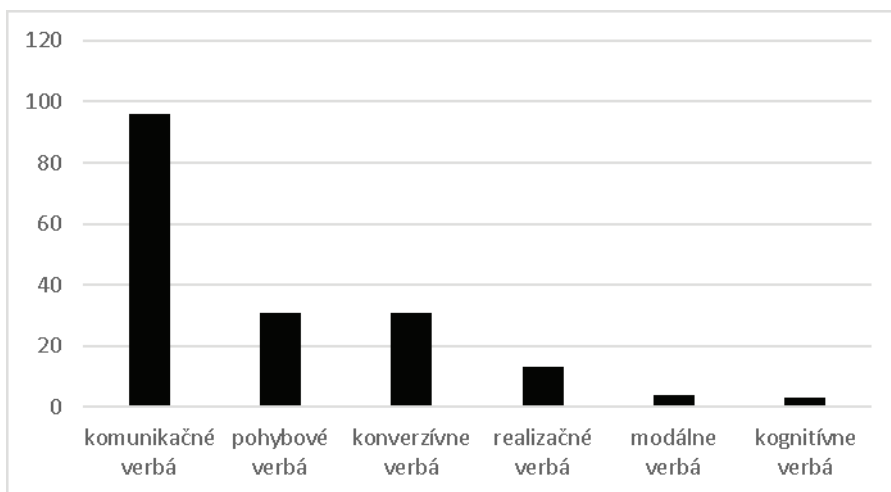
V porovnaní s ústne realizovanými dialogickými nepripravenými prehovorami sa v písaných monologických a pripravených textoch antepreteritum realizuje v identických triedach pohybových, konverzívnych, realizačných, modálnych a kognitívnych verb. Zásadný rozdiel je však v dominantnej triede verb. V textoch náučného štýlu sa antepreteritum preferenčne uplatňuje v komunikačných verbách (na rozdiel od ústnych prehovorov s dominantnými posesívami, pričom komunikačné verbá v hovorených prehovoroch nepatria ani do širšieho centra verb) (graf 4).

Antepreteritum komunikačných verb plní viacero funkcií, ktoré korelujú s konkrétnym výberom verba. Na jednej strane sú s antepreteritum kongruentné verbá so všeobecným významom „vyjadriť slovami, rečou v ústnej alebo písomnej podobe“ (*povedať, napísať, vyjadriť, vysloviť, písať, spomínať, spomenúť, uviesť, vraviť, poukázať, zapísať*), na druhej strane komunikačné verbá indikujúce špecifické komuni-

¹² Napríklad *bolesť bola stála; Bol dostal najviac pochvál za milé prijatie a ubytovanie hostí (Bol je letovisko na Brači); Jediné, čo bol Nezval ochotný pripustiť, bolo...; Boli napol ľudia... a pod.*

¹³ Prepočet podľa i. p. m (instances per million) znamená frekvenciu textovej jednotky prepočítanú na jej možný výskyt v rozsahu 1 milión slov textu (Šimková a kol., 2017, s. 149).

kačné funkcie (*sľúbiť, prisľúbiť, prikázať, rozkázat, žiadať*). Verbá so všeobecným významom typu *povedať* v antepreterite participujú na nadväzovaní vzťahov náučného textu s inými textami iných autorov alebo s inými textami toho istého autora. Komunikačné verbá sú prostriedkom intertextuality tým, že náučný text zasadzujú do siete vzťahov k iným textom pomocou priamych citácií, sprostredkovaných citácií, autocitácií, resp. parafráz. Verbum *písať* v tvaroch *bol písal, bolo sa písalo, boli sme písali* z hľadiska podôb citácií funguje univerzálne. Tvary verb *bol povedal, bol napísal, bol vyslovil, bol vyjadril* typicky uvádzajú citáciu iného autora. Na druhej strane verbum *spomínať/spomenúť* (s preferenciou plurálu *sme boli spomínali, sme boli spomenuli*) v korpusových dokladoch jestvuje len ako prostriedok uvedenia autocitácie.

Graf 4 Najfrekvencovanejšie sémantické triedy verb v antepreterite s kontaktnou pozíciou *l*-ových komponentov v textoch náučného štýlu
Zdroj dát: prim-9.0-public-prf

Antepreteritum komunikačných verb s intertextovou funkciou sa koncentruje v náučnom texte spoločenských vied (literárna veda, jazykoveda, filozofia, psychológia, história, religionistika). Antepreteritom sa ešte častejšie než priama citácia (9a) uvádza sprostredkovaná citácia zdroja informácií. Sprostredkovaná citácia výraznejšie koreluje s temporálnou sémantikou antepreterita tým, že zvyrazňuje časový i autorský odstup od citovaného zdroja. Ten býva niekedy presný a kontextovo determinovaný (9b), v prípade gnómických výrokov aj neurčitý (9c). V textoch s náboženskou tematikou sa antepreteritum komunikačných verb typicky vyskytuje v okolí proprií *Ježiš, Boh, Pán, archanjel Gabriel* v citáciách biblických textov. Antepreteritom sa zvyrazňuje nielen temporálny odstup, ale i dištancia medzi ľudským a božským (9d).

- (9a) *Preformulujúc, čo už bol povedal, vyhlasuje, že „sme slobodní, keď naše činy pramena z našej celkovej osobnosti“, to znamená, z našej povahy.* (R. Bilsker cituje Bergsona)
- (9b) *Je pravda, obecnosť hundre, ako ste mi to boli povedali posledne pri mojej návšteve u Vás, ale musí sa nejakým pieskom hádzať do jeho očí, aby sa mu vyčistili* (R. Chmel cituje z listu Reisela Mrázovi z 13. apríla 1938, ktorého Reisel cituje)
- (9c) *„Ktosi veľmi umný bol povedal prostú a nevyvrátiteľnú pravdu: že človek v akýchkoľvek podmienkach žije vždy ako človek...“* (S. Rakús cituje text V. Mináča, ktorý odkazuje na neznámy zdroj)
- (9d) *Tu sa Peter rozpomätal na slovo, ktoré mu bol povedal Ježiš.*

V autocitácii má antepreteritum komunikačného verba okrem intertextuálnej aj pragmatickú funkciu. Ilustratívne uvádzame úryvok, v ktorom autor štúdie s odstupom 12 viet od informácie (*nedostatok soli a droždía*) odkazuje na ňu opätovne (10).

- (10) *Keďže, ako som už bol spomínal, obyvateľstvo poľského územia obsadeného našim vojskom trpelo na nedostatok soli a droždía, na podnet veliteľa Rázusa bola podniknutá pomocná akcia na podporu tohto obyvateľstva.*

Opakovaním identického výpovedného obsahu v krátkom časovom rozpätí sa produktor vystavuje riziku kritiky z porušenia maximy kvantity. Prísne vzaté, exemplifikácia (10) predstavuje porušenie požiadavky „Nech tvoj príspevok nie je informatívnejší, než je potrebné“ (Grice 1975, s. 45), a to tým že, duplikuje informáciu, ktorú adresát textu už má v krátkodobej pamäti z bezprostredne predchádzajúceho textu. Po pragmatickom komentári *ako som už bol spomínal* je ťažké predstaviť si reakciu typu *opakuješ sa, to si už povedal/napísal* ako námietku proti zbytočnosti opakovanej informácie. Pragmatický komentár *ako som už spomínal* má funkciu poistky¹⁴ pred obvinením produktora z porušenia konverzačnej maximy kvantity. Opakovanie informácie je pravdepodobne motivované závažnosťou obsahu pre pochopenie ďalšej explikácie. Pragmatické komentáre s komunikačným verbom v antepreterite pozorujeme aj u mladších autorov, napr. v bakalárskej práci, kde antepreteritum nadobúda aj funkciu orientačného a kompozičného signálu v texte (11). V populárno-náučnom texte sa pragmatický komentár s verbom v pluráli obracia na adresáta s cieľom zainteresovať ho a prostredníctvom plurálových tvarov a posesíva stimulovať jeho pocit príslušnosti k societe čitateľov (12).

- (11) *Ladislav Nádaši-Jégé, ako sme už boli spomínali v predchádzajúcej kapitole [...]*
- (12) *Ako sme si už boli povedali v našom článku o koňaku i armaňaku [...]*

¹⁴ O poistkových vetách P. Karlík (1995, s. 49 – 59).

Spomedzi verb špecifikujúcich komunikačné funkcie výpovedí sa antepreteritom aktualizuje v minulosti vyslovený sľub (*sľúbiť, prisľúbiť*) a autoritatívna výzva (*prikázať, rozkázať, žiadať*). Antepreteritum prefixálneho verba *bol prisľúbil* sa do náučného textu inkorporuje prostredníctvom citácií z náboženských textov (13a) a antepreteritum *bol sľúbil* prostredníctvom citácií historických prameňov (13b). Antepreteritum verb autoritatívnej výzvy je súčasťou textov z religionistiky referujúcich na autoritatívneho hovoriaceho (13c).

- (13a) [...] *lebo sám Pán je jeho dedičstvo, ako mu bol prisľúbil Pán, tvoj Boh [...]*
(13b) [...] *hoc v smutnom príbytku Háda, teraz ti sľubujem, čo predtým som bol sľúbil.*
(13c) [...] *apoštoli ohlasovali a ospevovali slávu Božiu po všetkých končinách zeme, ako im to bol prikázal sám Ježiš Kristus.*

Existencia antepreterita sa spája predovšetkým s perfektívami (Morfológia slovenského jazyka 1966, s. 532; Stašková 2011, s. 166 – 167). V prípade antepreterita imperfektív sa konštatuje zavŕšenosť deja. Za pozornosť stojí, že v náučnom štýle medzi najfrekvencovanejšími komunikačnými verbami v antepreterite sú vidové korelácie *bol napísal – bol písal, bol spomenul – bol spomínal*. Prostredníctvom vidových korelácií komunikačných verb sa aktualizuje korelácia určitosť – neurčitosť. Perfektíva komunikačných verb tendujú k určitosti, chápanej ako presnosť a konkrétnosť uvádzania zdrojových údajov citovaného textu (14a, b) oproti neosobným konštrukciám verba alebo autorskému plurálu bez presných bibliografických odkazov v prípade imperfektív (15a, b).

- (14a) *Porovnajme k tomu jeho vlastné slová (= Štúrove), tak ako ich r. 1845 bol napísal v článku Hlas k rodákovi [...]*
(14b) *Na maďarskú neznášanlivosť a prázdnu nadutosť upozorňoval už aj Matej Bel, ktorý v roku 1726 v liste G. S. Bayerovi bol napísal [...]*
(15a) *Pravda, potreba feminizmu už jestvovala prv, ako sa o nej bolo písalo.*
(15b) *V prvých rokoch existencie Československej republiky v Kobylniciach existovala, ako sme už boli písali, pálenica, spomínané dve kovárske vyhne a vápenka.*

Ďalšie sémantické triedy verb v antepreterite (pohybové, konverzívne, realizačné, modálne a kognitívne; graf 4) majú dvojakú funkciu. Jednou je, podobne ako pri komunikačných verbách, vytváranie vzťahov náučného textu k iným textom iných autorov, ktoré sa do výkladových častí vkomponujú ako citácie. Antepreteritum sa stáva súčasťou náučného textu preto, že sa doň inkorporuje jazyk diel a prameňov, ktoré sú citované a interpretované. Miera nasýtenia náučného textu antepreteritom

potom závisí od miery používania antepreterita v citovaných zdrojoch zámerne vložených tvorcom textu (16).

- (16) *Zlomok pod sign. 638/f, číslovaný 1–9, písaný perom po jednej strane, rozmeru 10,5 cm X 17,2 cm, pomerne málo opravovaný, začína sa slovami: „Boli prišli medzitým na hlavné námestie...“ (O. Čepan, Litteraria 5 - Otázky prózy, 1962)*

Druhá funkcia antepreterita súvisí s personálnym štýlom autora náučného textu. Analýza dokladov ukazuje, že ak už autor antepreteritum v náučnom texte použije, spravidla nejde o jedinečný výskyt. Antepreteritum má tendenciu opakovať sa a v dôsledku toho nadobúda status štýlovej konštanty v individuálnom personálnom štýle autora¹⁵. V naratívnych častiach populárno-náučných textov sa antepreteritom zvýrazní časové predchádzanie deja, a to vo výpovediach, ktorých vetosled odporuje poradiu dejov v realite (17a). Uvedený doklad však zároveň ukazuje na redundantnosť antepreterita, keďže predčasnosť sa vyjadruje lexikálne (*predtým*). V explikatívnej expanzii témy náučných textov antepreteritum zvýrazňuje časový odstup od udalostí, ktoré sú predmetom výkladu (17b). Inými slovami, ak je antepreteritum (iných než komunikačných verb) konštantou personálneho štýlu autora, plní bazálne funkcie – pomenúvať temporálne predchádzanie a dávny dej. V oboch prípadoch v náučnom texte spolu s antepreteritom pozorujeme kooperujúce lexikálne prostriedky, ktoré v zhode s presnosťou ako výrazovou kvalitou náučného textu zjednodušujú temporálne relácie: v prípade časového predchádzania deja výrazy *prv*, *predtým*, *už skôr*; *pred polstoročím* (17a), v prípade dávneho deja datovanie historických udalostí (17b). Temporálne relácie sú nimi presne determinované, takže nevyhnutne nevyžadujú použitie antepreterita. To podporuje tézu o antepreterite ako príznakom variante preterita.

- (17a) *Domorodci ju oddávna pokladajú za družku väčšieho Popocatépetla, vyššieho o 544 stôp, ako si Karol vyrátal na mape, ktorú si deň predtým bol kúpil.*

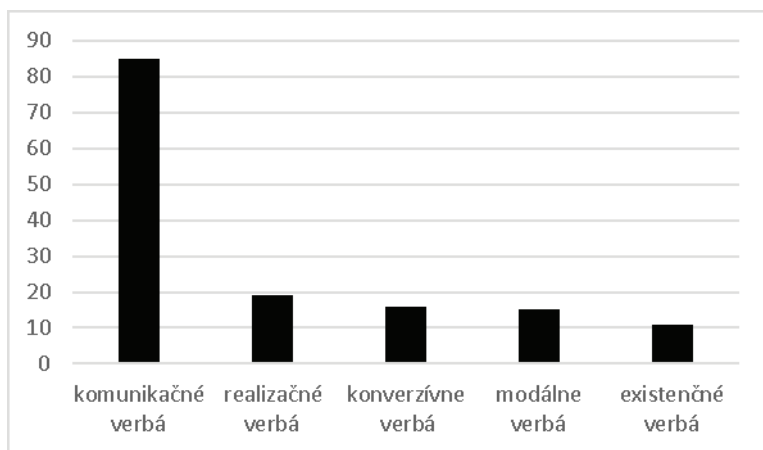
- (17b) *Baštu Himmelreich postavenú v 14. storočí boli používali ako väzenie a mučiareň.*

5.3. ANTEPRÉTERITUM V TEXTOCH PUBLICISTICKÉHO ŠTÝLU

Východiskom výskumu sú texty podkorpusu publicistických textov prim-9.0-public-inf s rozsahom približne 920 mil. slov, z ktorého sme podľa metódy výskumu z časti 4 vyexercovali 1 073 tvarov. Po manuálnej selekcii chybných výskytov vý-

¹⁵ D. Slančová (2007, s. 121 – 122) chápe individuálny personálny štýl ako „zovšeobecnené individuálne štýlové znaky podmienené takou konfiguráciou/konfiguráciami štýlém, ktoré sú príznačné pre jazykové prejavy jedného tvorcu textu. Tie konfigurácie, ktoré majú tendenciu opakovať sa v textoch jedného autora, nazývame štýlové konštanty“.

skumnú vzorku tvorí 527¹⁶ tvarov antepreterita. Celkový počet verb v subkorpuse prim-9.0-public-inf je cca 128 mil. tvarov, pričom tvary antepreterita na celkovom počte verb participujú nepatrne (0,0004%). Frekvenčná distribúcia antepreterita podľa rokov ukazuje významný pokles jeho frekvencie od druhej polovice 90. rokov podobne ako v textoch náučného štýlu (graf 2). Z porovnania sémantických tried verb v antepreterite vyplýva, že ústny/písomný modus slovenčiny sa najvýraznejšie premieta do sémantiky verbálnej dominanty. V hovorenom texte sú dominantou posesíva, v náučnom/publicistickom texte komunikačné verbá. Nezávisle od protikladu písomnosť/ústnosť, ako aj od náučného/publicistického štýlu sa v širšom centre vyskytuje antepreteritum konverzívnych, realizačných a modálnych verb (porov. graf 5, 2, 4).

Graf 5 Najfrekvencovanejšie sémantické triedy verb v antepreterite s kontaktnou pozíciou *l*-ových komponentov v textoch publicistického štýlu
Zdroj dát: prim-9.0-public-inf

Komunikačné verbá v publicistickom štýle sú z hľadiska reprezentantov verbálnych lexém, ale aj ich funkcií porovnateľné s náučným štýlom. Fungujú predovšetkým ako prostriedky intertextuality uvádzajúce citácie, autocitácie alebo parafrázy, ktorými sa publicistický text usúvzťažňuje s inými textami. Podobnosti fungovania komunikačných verb v náučnom a publicistickom texte vidieť i v korelácii medzi verbom a 1./3. verbálnou osobou, teda medzi verbom a jeho funkciou referovať na vlastný/cudzí text:

¹⁶ Medzi chybnými výsledkami sú v publicistickom štýle hlavne propriá (*bol Hapal, Gabal, Prikrýl, Rozboril, Doskočil, Nadal, Hrabal, Mal* (Browne), (Branislav) *Bol, Rafal* (Wojaczek), *Kecal* (v *Predanej neveste*), *Tikal* (mayské mesto), *Boli* (francúzsky futbalový reprezentant), apelatíva (*bol omyl, bola strela, bol rozstrel, bol metal, boli mukli*) a hlavne komponenty kondicionálu za hranicami nastaveného limitu negatívneho filtra sú častejšie ako v hovorenom korpuse alebo podkorpuse náučných textov. Inými slovami, medzi *l*-ovým tvarom verba a kondicionálovou morférou/spojkou býva v publicistickom texte väčšia vzdialenosť než v náučnom alebo ústne realizovanom texte.

- a) verbum *povedať* (zriedkavo aj *hovoríť*) je z tohto hľadiska univerzálne (18a, b);
- b) verbum *napísať*, *vyjadriť sa*, *vysloviť sa* odkazuje na zdroj iného autora (18c);
- c) verbum *spomínať*/*spomenúť* je skôr prostriedkom autoreferencie (18d).

Druhú kategóriu komunikačných verb aj v publicistickom štýle predstavujú indikátory komunikačných funkcií výpovedí. Ide o verbá čiastočne zhodné s náučným štýlom (*slúbiť* a *požiadať*), čiastočne špecifické, hlavne negatívne konotované verbá *sťažovať sa*, *vyčítať*, *obžalovať*, *vyhrážať sa* (19a, b, c).

- (18a) *Ako bol povedal dopisovateľ televízie TA3 Jehuda Lahav, napriek súčasnému diani na území Izraela a Palestíny funguje tam ešte telefón a internet.*
- (18b) *Ako som už bola povedala. K tejto zmluve vôbec nemalo prísť.*
- (18c) *K záležitosti európskych dlhov sa Ivan Mikloš kdesi bol vyjadril, že [...]*
- (18d) *Majetok pri Fínskom zálive, ako som už bol spomenul, pôvodne patrila [...]*
- (19a) *[...] viazla komunikácia medzi mnou a Uličným a dokonca sa niektorí hráči boli sťažovali.*
- (19b) *Boli vecné sťažnosti na jeho prácu v oblasti personálneho riadenia a boli vyčítali mu aj veci týkajúce sa rozvoja múzea [...]*
- (19c) *[...] okrem Lexu boli obžalovali ďalších 5 príslušníkov SIS.*

V textoch publicistického štýlu pozorujeme koreláciu medzi sémanticky špecifickými verbami v antepreterite a témou textu. V športovej publicistike sa antepreteritum preferenčne vyskytuje tam, kde sa do centra pozornosti vysúvajú kľúčové momenty hry súvisiace so začiatčnou a koncovou fázou hry, s momentmi, ktoré do hry prinášajú zvrat alebo prekvapenie a, prirodzene, s výsledkom. Dáta ukazujú na zvýšenú prítomnosť antepreterita fázových verb (20a, b) a konverzív (20c, d). Samotné verbum *hrať sa* síce v antepreterite vyskytuje, ale je zriedkavé. Evaluačné verbum *zaslúžiť si* v antepreterite registrujeme ako výraz kompenzujúci negatívne hodnotenie výsledku v športe odkazom na iné pozitívne (napr. vôľové) vlastnosti aktérov (20e). Antepreteritum ako verbálny tvar sám osebe nie je zdvorilostným prostriedkom, ale v špecifickom kontexte výpovedí s pragmatickou funkciou hodnotenie (zasahujúcich sebačít komunikačného partnera) sa aj pomocou neho môže dosiahnuť zdvorilostný efekt. V tejto súvislosti máme na mysli zdvorilosť chápanú ako výsledok kontextového zasadenia jazykového prostriedku, ako výsledok vyjednávania medzi komunikačnými partnermi a aj ako výsledok pôsobenia (účinku) na adresáta, nielen výberu jazykových prostriedkov na strane produktora.¹⁷

¹⁷ V tomto zmysle ide o kontextovo a sociálne chápanú zdvorilosť, napr. v prístupe R. J. Watta (2003, s. 140 – 165).

- (20a) *Druhá tretina bola začala pre domácich katastrofálne [...]*
 (20b) *Igor Kočiš bol skončil štvrtý v kategórii do 75 kg.*
 (20c) *V 56. minúte bol dostal dvojminútový trest Andrej Meszároš.*
 (20d) *V kategórii kolektívov bolo získalo ocenenie družstvo mladších žiakov HK White Lady.*
 (20e) *„Tento zápas je pre nás ponaučením. Ani vedenie 2:0 nemusí znamenať víťazstvo, a preto treba bojovať až do konca. Domáci si však bod za svoju húževnatosť v druhom polčase boli zaslúžili,“ povedal tréner vojakov J. Ilavský.*

Okrem športovej publicistiky sa antepreteritum konverzív sústreďuje v textoch s religióznou tematikou. Antepreteritum vysunie do centra pozornosti dynamiku posesívneho vzťahu medzi donorom a príjemcom (21a, b). S ekonomickou publicistikou je zasa kompatibilné hlavne antepreteritum realizačných verb (*urobiť, dokázať, vykonať, plánovať, dosiahnuť, zúčastniť sa, absolvovať, uskutočniť, pokračovať, slúžiť*; 22a, b).

- (21a) *[...] privedie ťa Pán, Boh tvoj, do Zeme, ktorú boli prevzali otcovia tvoji do vlastníctva.*
 (21b) *A ten zas, kto zbohatol, prinavracal v jubilejnom roku chudobnému to, čo mu raz bol vzal.*
 (22a) *Práve preto boli dokázali prilákať cudzí kapitál, s ktorým prišli technológie [...]*
 (22b) *Experti vidia možné oživenie trhu aj v zrušení dane z dividend, podobne, ako sa to bolo urobilo aj u nás na Slovensku.*

Na druhej strane je antepreteritum modálnych verb, ktoré sa uplatňuje naprieč témami. Zjednocujúcim menovateľom použitia verba *musieť* je pomenovanie výrazne negatívne prežívanej situácie chápanej ako tlak vonkajších okolností, nevyhnutnosť podriaďiť sa aktuálnym podmienkam, situácii alebo obvyklým dôsledkom udalostí (23a). Verbom *chcieť* v antepreterite je prostriedkom pomenovania nezrealizovaných, resp. nedôsledne uskutočnených túžob a zámerov (23b). Modálne verbá v antepreterite môžu fungovať v sekundárnej funkcii aj ako prostriedok istotnej modalita vztiahnutý k dávneju deju (23c).

- (23a) *[...] jednu zo zranených osôb boli museli z vozidla vykliesniť pomocou vyslobodzovacieho náradia.*
 (23b) *Deň hnevu sa dnes konal aj v Petrohrade, kde miestne úrady akciu povolili, aj keď v inej lokalite, v akej to boli chceli organizátori.*
 (23c) *Títo novoprišli Byzantínci boli mohli byť vo väčšej miere považovaní za cudzincov [...]*

Uviedli sme, že vzhľadom na počet verb v podkorpuse publicistických textov je miera zastúpenia antepreterita nepatrná. Minimálne zastúpenie sa kompenzuje jeho aktualizáciou či inováciou štruktúry, ktorá je výsledkom kombinácií:

- a) antepreterita verba *byť* s *l*-ovým tvarom autosémantického verba (*bola bývala sľubovala*),
- b) dvoch tvarov antepreterita (*bol býval bol napísal*),
- c) antepreterita s iným okrajovým tvarom – aktívnym participiom preterita (*bol býval odídúvši*).

Hromadenie tvarov antepreterita verba *byť* a *l*-ového tvaru imperfektiva vedie k zvýrazneniu opakovanosti a dlhodobosti deja. Takýmto konštrukčne nákladným spôsobom sa zvýrazňuje predovšetkým opakovane vyslovovaný, ale nezrealizovaný sľub. V doklade (24) sa opakovanosť navyše intenzifikuje aj lexikálne (adverbiom *zakaždým*).

Miestom koncentrovaného výskytu aktualizovaných tvarov sú predovšetkým blogy, články webových periodík a diskusie k nim, teda elektronicky publikované texty s vyššou mierou subjektívnosti, expresívnosti a interaktivity. Aktualizované tvary antepreterita sú prostriedkom intenzifikujúcim také výrazové kvality textu, akými sú ironickosť a žartovnosť textu (25, 26). Súčasne sú výrazom egocentrickej autora, ktorý prostredníctvom neobvyklého použitia zriedkavého jazykového prostriedku upriamuje pozornosť na seba a svoj individuálny štýl (niekedy aj metajazykovými poznámkami s interpunkčnými znamienkami a emotikonmi, 27). Inovované tvary antepreterita majú tendenciu sa v texte/textoch toho istého autora opakovať a možno ich pokladať za štýlmy utvárajúce individuálny personálny štýl autora, ale aj inštitúcie.¹⁸

- (24) [...] *ľudia vidia, že ani pravicová vláda nefunguje tak, ako to zakaždým bola bývala sľubovala pred voľbami.*
- (25) [...] *sme sa boli bývali tešili na sľubovanú materskú dovolenku 52 týždňov a materské až 75 % nášho ukrutného zárobku. Na záver poučenie z krízového vývoja. Tešme sa aj z toho, čo máme, lebo ak raz bude sedieť vo vláde Kim Basinger, môžu nám materskú skrátit' hoci na 9 a pol týždňa.*
- (26) *Odpovedať by mohli autori hernej novinky, ale kto by sa ich na takú šišovinu pýtal, že? To sa radšej pozrime na ich dielo, čo mi boli bývali v Brlohu zapožičali.*
- (27) *Dúfam, že to nie je falošný poplach a na turné už budem naozaj hrať nové pesničky, ako som bol býval (pluskvamperfektum!) sľúbil. ;-)*

¹⁸ Korpusové doklady ukazujú sústredný výskyt antepreterita napríklad v elektronických tlačových správach Tlačovej kancelárie Konferencie biskupov Slovenska. Z jednotlivcov možno uviesť blogy Martina Pilníka, v ktorých používanie a modifikácie antepreterita upadajú až do manieri:

Ešte jeden článok z mojej blogovej histórie. Tentokrát zhodnotenie skúseností s Gmailom (trošku aj o Firefoxe) po mesiaci používania. Bolo bývalo bolo napísané 10.10.2004 a aj dnes je všetko tak, ako som bol býval bol napísal.

6. ZÁVER

Je teda antepreteritum v slovenčine živým tvarom? Odpoveď závisí od toho, ktorý z významov adjektíva aktualizujeme. Ak *živý* chápeme ako stále pôsobiaci, trvajúci, odpoveď je pozitívna. Ak za živosť pokladáme prejavovanie sa veľkou intenzitou a frekvenciou, odpoveď je zamietavá. Spomedzi troch skúmaných typov textov je podiel antepreterita na celkovom počte tvarov verb vo výskumnej vzorke najvyšší v ústne realizovaných prehovoroch, nižší v náučnom texte a najnižší v publicistických textoch. Avšak v každom prípade ide o podiel marginálny až exkluzívny. Jazykové dôkazy spôsobov existencie a fungovania antepreterita konzervované v korpuse sú o to cennejšie, že od druhej polovice 90. rokov 20. storočia sa z písaných textov vytráca výrazne a v ústne realizovanej komunikácii sú jeho nositeľmi v 75 % korpusových dokladov hovoriaci vo vekovom rozpätí 70 – 90 rokov. Jemný nárast antepreterita v prehovoroch mladej generácie podľa dostupných dát síce registrujeme, ale rozhodne ho nemožno interpretovať ako trend oživeného výskytu.

Protiklad ústnosť – písomnosť najvýraznejšie zasahuje sémantiku verbálnej dominanty. Kým v ústne realizovaných textoch je ňou antepreteritum posesíva *mat'*, v písaných textoch náučného a publicistického štýlu komunikačné verbá. Na druhej strane, sémantické triedy realizačných, konverzívnych a modálnych verb patria do širšieho centra verb v antepreterite bez ohľadu na realizačný modus slovenčiny, ale aj publicistický/náučný štýl. V každom zo skúmaných typov textov je antepreteritum funkčne špecializované a diferencovanejšie, než aby sme mohli uvažovať len o temporálnych vzťahoch predčasnosť, dávna minulosť a ukončenosť deja.

V hovorených textoch s antepreteritom koreluje spomienková narácia. Spomedzi minulých dejov sú len niektoré míľniky životnej cesty hovoriaceho vysunuté do centra pozornosti prostredníctvom antepreterita. Sémantika verb ukazuje, že cez konštrukčne nákladnejší tvar antepreterita sa vyzdvihuje opozícia aktivity a statiky (pohybové, realizačné, kognitívne verbá verzus antepreteritum verba *bývat'* = usídlit' sa), ale aj protiklad možnosti a limitov realizovaných modálnymi verbami. Dominantne však antepreteritum v ústne realizovaných textoch funguje ako prostriedok personálnej a sociálnej deixy, charakterizujúci sociálne roly, vzťahy a status človeka tým, čo *bol mal*. Situovanie udalostí do dávnej minulosti je vo výpovediach s antepreteritom podporené lexikálne aj obsahovo-tematicky (určitými a neurčitými identifikátormi času, včlenením osobnej skúsenosti do kontextu historických udalostí, vzťahnutím príbehu staršieho hovoriaceho k svojmu detstvu, k rodičom, k starým rodičom). Dávna minulosť, predčasnosť a ukončenosť dejov sa dá interpretovať na základe jazykového a situačného kontextu aj v prípade, ak by hovoriaci bol použil preteritum. Preto antepreteritum v ústne realizovanom texte pokladáme za stylistický variant preterita na vyzdvihnutie udalostí dôležitých z perspektívy hovoriaceho alebo na zvýraznenie prežívanej časovej, priestorovej a generačnej dištancie hovoriaceho od udalosti.

V textoch náučného štýlu sú dominantou antepreterita komunikačné verbá, ktoré spoluutvárajú sieť intertextových vzťahov tým, že uvádzajú (auto)citácie. Komunikačné verbá v 1. osobe sg. fungujú aj ako špecifické pragmatické „poistkové“ komentáre, umiestňované pred opakovaním toho istého výpovedného obsahu, ktorý produktor uviedol krátko predtým. Antepreteritum teda nie je len prostriedkom zasadenia deja do dávnej minulosti. Ak odkazuje na blízku minulosť, z temporálneho identifikátora sa stáva pragmatický komentár. V dôsledku komentárov typu *ako som bol napísal* sa opakovanie informácie z nedávnej minulosti vníma ako zámerný, funkčný a uvedomený akt tvorcu textu, nie ako porušenie maximy kvantity. Antepreteritum verb ostatných sémantických tried sa do náučného textu inkorporuje dvojako: buď z citovaných prameňov, alebo ako konštituent individuálneho personálneho štýlu. V prvom prípade antepreteritum plní primárne temporálne funkcie, v druhom prípade predstavuje štylistický variant preterita, z ktorého sa opakovaním stáva štýlová konštantá príznačná pre náučný text individuálneho tvorcu.

V textoch publicistického štýlu je miera zastúpenia antepreterita najnižšia. Tlak na aktuálnosť textu a rýchlosť v podávaní i prijímaní informácií nie je kompatibilná s povahou antepreterita ako výpoveďou o dávnej minulosti, ani so štylizáciou výpovedí s náročnou interpretáciou temporálnych konštrukcií s pomerným časom. Navyše, antepreteritu konkurujú explicitné a priezračnejšie syntaktické štruktúry (napr. s dvojčlennými výrazmi *najprv – potom*) a lexikálne determinanty času. Ak sa antepreteritum predsa použije v referovaní o aktuálnych udalostiach, funguje ako prvok štýlovej individualizácie, originálnosti výrazových prostriedkov ako protiváhy k automatizácii publicistického vyjadrovania. Eklatantným dôkazom sú inovácie štruktúry antepreterita na dosiahnutie ironie, žartovnosti, komiky, personálneho štýlu až egocentizmu v reči. Vysoká miera hromadenia a variácií antepreterita vedie k opačnému efektu: originalita výrazu upadá do maniery. Antepreteritum sa ako štylistický variant preterita v textoch publicistického štýlu, zvlášť elektronicky publikovaných, prejavuje najvýraznejšie.

Literatúra

- BĚLIČOVÁ, H. (1998): *Nástin porovnávací morfológie spisovných jazyků slovanských*. Praha: Karolinum.
- BUZÁSSYOVÁ, K. – JAROŠOVÁ, A. (eds.) (2006): *Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G*. Bratislava: Veda.
- DVONČ, L. (1984): *Dynamika slovenskej morfológie*. Bratislava: Veda.
- GRICE, H. P. (1975): Logic and Conversation. In: Cole, P. – Morgan, J. L. (eds.): *Syntax and Semantics 3: Speech Acts*. New York: Academic Press, s. 45 – 55.
- HIRSCHOVÁ, M. (2006): *Pragmatika v češtině*. Olomouc: Univerzita Palackého Olomouc.
- HOFFMANNOVÁ, J. (2017): Neurčitost textu. In: Karlík, P. – Nekula, M. – Pleskalová, J. (eds.): *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. Brno: Masarykova univerzita. Dostupné na: <https://www.czechency.org/slovník/NEURČITOST TEXTU> (cit. 14. 11. 2021).
- HORÁK, G. (1966): Kategória času (Tempus). In: Ružička, J. (ed.): *Morfológia slovenského jazyka*. Bratislava: Slovenská akadémia vied, s. 430 – 432, s. 532 – 534.

- HORÁK, G. (1993): *Slovesné kategórie osoby, času a spôsobu a ich využitie*. Bratislava: Veda.
- HORÁK, G. (1995): Vladimír Mináč: Bol som napísal. In: *Kultúra slova*, 29/3, s. 141 – 146.
- IVANOVÁ, M. – SOKOLOVÁ, M. – KYSELOVÁ, M. – PEROVSKÁ, V. (2014): *Valenčný slovník slovenských slovies na korpusovom základe*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovská univerzita v Prešove.
- KARLÍK, P. (1995): Pojistkové vety. In: Pospíšil, J. (ed.): *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity. A 43*. Brno: FF Masarykova univerzita, s. 49 – 59.
- KESSELOVÁ, J. (2019): Personálna a sociálna deixa v ontogenéze reči dieťaťa raného veku. In: Kesselová, J. (ed.): *Personálna a sociálna deixa v slovenčine*. Prešov: Filozofická fakulta PU v Prešove, s. 528 – 600.
- KESSELOVÁ, J. (2021): Antepreteritum ako výpoveď o existencii, myslení, hovorení a konaní človeka. In: Pekarovičová, J. – Vojtech, M. (eds.): *Studia Academica Slovaca 50*. Bratislava: Univerzita Komenského, s. 91 – 111.
- MISTRÍK, J. (1983): Korelácia medzi temporálnym významom slovesa a textom. In: Švedovová, N. J. (ed.): *Aspektual'nyje i temporal'nyje značeniya v slavianskich jazykach. Materialy zasedaniya Komissii po izučeniyu grammatičeskogo stroja slavianskich jazykov MKS*. Moskva: Nauka, s. 102 – 105.
- ORLOVSKÝ, J. (1947): Predminulý čas v slovenčine. In: *Slovenská reč*, 13/7 – 8, s. 223 – 227.
- ORLOVSKÝ, J. – ARANY, L. (1947): *Gramatika jazyka slovenského*. Bratislava: Vedecké a umelecké nakladateľstvo Dr. J. Orlovského.
- SLANČOVÁ, D. (2007): Štýl v jazykovej interakcii a jeho druhy. In: Sičáková, L. – Liptáková, L. – Hlebová, B. (eds.): *Slovo o slove 13*. Prešov: Katedra komunikačnej a literárnej výchovy Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity, s. 118 – 126.
- SOKOLOVÁ, M. – ŽIGO, P. (2014): *Verbálne kategórie aspekt a tempus v slovenčine*. Bratislava: Veda.
- STAŠKOVÁ, J. (2011): Výskum antepreterita na korpusovom materiáli. In: Ološtiak, M. – Ivanová, M. – Slančová, D. (eds.): *Vidy jazyka a jazykovedy*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, s. 165 – 173.
- ŠIMKOVÁ, M. – GAJDOŠOVÁ, K. – KMEŤOVÁ, B. – DEBNÁR, M. (2017): *Slovenský národný korpus. Texty, anotácie, vyhľadávania*. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV – Vydavateľstvo Mikula.
- ŽIGO, P. (2014): Topológia deja v registri aspekt – tempus – modus. In: Kesselová, J. – Imrichová, M. – Ološtiak, M. (eds.): *Registre jazyka a jazykovedy. Na počesť Daniely Slančovej*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, s. 64 – 72.
- WATTS, R. J. (2003): *Politeness. Key topics in Sociolinguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.

Internetové zdroje

- Slovenský hovorený korpus – s-hovor-6.0. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2017. Dostupné na: <https://korpus.juls.savba.sk>.
- Slovenský národný korpus – prim-9.0-public-vyv. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2018. Dostupné na: <https://korpus.juls.savba.sk>.
- Slovenský národný korpus – prim-9.0-public-prf. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2013. Dostupné na: <https://korpus.juls.savba.sk>.
- Slovenský národný korpus – prim-9.0-public-inf. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2013. Dostupné na: <https://korpus.juls.savba.sk>.